

Valuutakauplus Turist

Tartu mnt 17, TALLINN

EKSPERTHINNANG
VASTAVUSEST KULTUURIMÄLESTISE TUNNUSTELE

Läti vaadatud

Oliver Orro / OLIVER
ORRO

16.04.2010
Tallinna Kultuuriväärtuste Amet
OLIVER ORRO
Muinsuskaitse osakonna peaspetsialist

Koostas: arhitektuuriajaloolane Triin Ojari
Tellija: Tallinna Kultuuriväärtuste Amet

TALLINN 2010

EKSPERTHINNANG VASTAVUSEST KULTUURIMÄLESTISE TUNNUSTELE

Tartu mnt 17
Valuutakauplus "Turist"

1. Lühike ehitusajalooline ülevaade.

Hoone on projekteeritud aastail 1980-81 "Eesti Projektis", autoriteks arhitektid Peep Jänes ja Henno Sepmann, sisekujundaja Aulo Padar. Maja projekteeriti välisturistidele mõeldud valuutapoeks ning seetõttu oli (toonases ehitussüsteemis erandlikuna) ehitajaks Soome firma Keskus-SATO. "Turisti"-nimeline väike kaubamaja avati 1982. aastal. Hoones oli müügipinda 900 m², lehvikukujuline kaarjas põhiplaan ja originaalne kahe siserõdu, ülaltvalgustuse ning kaldlaega saaliga ruumiline planeering. Välismaine ehitaja ja unikaalprojekt tingisid võimaluse kasutada kvaliteetseid ehitusmaterjale ning keerulisemat konstruktiivset skeemi valubetonist karkassil. Müügisaal ulatus aatriumina läbi korruste, maja välisperimeetril külgnesisid sellega laod. Müügisaali kõrval paiknes ka eraldi sissepääsuga kahekorruseline kunstimüügisalong (oli P. Jänese andmeil algselt planeeritud diskosaaliks) koos baariga. Väikest saali ilmestab originaalne kirjas betoontalastik laes. Tumeda klinkertellisega kaetud välisfassaadile sekundeeris hele, efektseid laekonstruksioone eksponeeriv sisekujundus.

Taasiseseisvunud Eestis on hoone kasutuses olnud panga ja kauplusena, alates 2004. aastast tegutseb seal ööklubi. Hoone välisilme on tänaseni säilinud suhteliselt muutmatul kujul, 1990. aastate jooksul on välisfassaadile lisatud reklaamvitriinid, toodud peasissepääsud maja Tartu mnt. poolse fassaadi välisperimeetrile. Põhiosas on säilinud ka algne ruumijaotus, alles on mitmeid sisekujunduslikke detaile nagu metalltorust rõdupiirded. Siserõdude laiust on vähendatud, saades nii avarama saaliosa. Kinni on kaetud ka klaasitud laeosa, välja on ehitatud kelder.

2. Arhitektuuriajalooline iseloomustus.

Kaubamaja hoonetüpoloogiale kohaselt on tegu suletud, akendeta hoonekehandiga. Nii materjali kui arhitektuurse vormistuse abil on rõhutatud maja massiivsust ja skulpturaalsust.

Arhitektuuriajalooliselt on tegu hilise, 1970-ndate aastate Soome-mõjulise orgaanilise modernismi näitega, kus ranget joont on pehmendatud kaarjate arhitektuursete elementide, ehedate viimistlusmaterjalide ning orgaaniliste vormidega. Nõukogude arhitektuuri kontekstis on "Turisti" pood pretsedenditu hoonetüüp, nn. kinnine kaubamaja, mis oli mõeldud eksponeerimise asemel varjama, masstarbijate asemel eliidile. Valuutapood tähendas nõukogude kaubandussüsteemis väga kitsale tarbijaskonnale mõeldud kauplust, kus oli võrreldes tavakauplusega tunduvalt rikkalikum kaubavalik, reeglina nn. importtooted ehk välismaist päritolu toodang. Valuutapoest sai oste sooritada vaid välisvaluuta eest ning kohalikule tavatarbijatele oli sinna sissepääs keelatud. Seetõttu puudusid ka hoone välisarhitektuuris nt. aknad, samuti oli varjatud majja sissepääs. Maja paikneb sümboolselt keelatud ja lubatud territooriumide piiril, kehastades nõukogude ühiskonnas valitsenud jõujooni –

valuutaihalust, "äritsemist", välismaalaste erilist saatust, kaubaküllust defitsiidi ajastul jne. Teisisõnu kehastas kauplus argielus toimivaid erisusi ametlikult võrdses ja klassideta ühiskonnas. Kauplusehoone on ainus omataoline Eestis, ta esindab nii arhitektuurselt kui sümboolselt olulist lõiku nõukogude perioodi arhitektuuris ja sotsiaalsfääris.

3. Hoone üldseisund ja hooldusaste

Hoone on kasutusel ööklubina, seisund üldiselt hea. Põhikonstruktsioonide vajumise märke, läbivaid pragusid, mis ohustaks hoone säilivust vmt olulisi kahjustusi vaatlusel ei tuvasta. Siin-seal on tellisosadel murenenud kohti ja niiskuskahjustusi, mis on lokaalsed ja suhteliselt kergesti likvideeritavad. Osa avatäiteid vahetatud, seejuures algset arhitektuuri oluliselt moonutamata. Hoonele paigaldatud suur ööklubi reklaam, vitriinid jm. ajutisi fassaadilisandusi.

4. Olulisemad väärtused. Kaitse alla võtmise põhjendus.

- 4.1. Hoone väliskujundus ning sisemine ruumijaotus on säilinud põhiosas oma algsel kujul.
- 4.2. Arhitektid Peep Jänes ja Henno Sepman olid oma aja arhitektuuripildis olulised projekteerijad, kelle loomingut on praeguseks originaalkujul säilinud väga vähe.
- 4.3. Tegu on kvaliteetselt ehitatud ja vastupidavatest ning väärtuslikest (klinkertellis) materjalidest hoonega, mille tehniline seisukord on tänasel päeval hea. Erinevalt paljudest teistest selle perioodi hoonetest on ehitist võimalik ilma väga suurte jõupingutusteta säilitada.
- 4.4. Stilistiliselt ei ole tegu perioodi tippobjektide hulka kuuluva teosega, ent hoone väärib tähelepanu kui üks väheseid algsel kujul Tallinna kesklinnas säilinud nõukogudeaegseid unikaalehitisi.
- 4.5. Tegu on originaalse hoonetüpoloogilise näitega, erandjuhtumiga nõukogude kaubamaja tüübi arengus – nn. kinnine kaubamaja, ainus omataoline Eestis.
- 4.6. Maja on oluline ajalooline märk nõukogude perioodi sotsiaalsfäärist, peegeldades muuhulgas tarbimiskultuuri võõrandumist ning välismaalaste vastuolulist ühiskondlikku positsiooni.
- 4.7. Omal ajal linnaehituslikult kõrvalises kvartalis paiknenud hoone on täna kõrghoonete vahetus läheduses. Tekkinud kontrastsete ehitusmahtude situatsiooni võib vaadelda ajaloolise kurioosumina, näitena mitmekihilisest linnaruumist. Otse hoone vastas paikneb kesk- ja varauusaegne Jaani Seegi kirik, teisel pool Viiralti tänava otsa asub 20. sajandi algusest pärinev historitsistlik koolimaja (Tartu mnt 23). Valuutakauplus „Turist“ esindaks omakorda nõukogude aega, nii oleks selle säilitamise korral ühes tänavalõiguses esindatud erinevad linnaehituslikud etapid, mida see piirkond on läbinud.

Tulenevalt eelöeldust vajab ja väärrib hoone säilitamist ja kaitset kui olulise kultuuriväärtusega ehitis. Kinnistu Tartu mnt 17 jääb Tallinna vanalinna muinsuskaitseala kaitsevööndi juurde kuuluvasse vaatekoridori ja lähedalasuva kultuurimälestise (Jaani Seegi kirik) kaitsevööndisse (50 m mälestise välisgabariidist arvates). Arvestades hoone paiknemist kesklinnas kiiresti areneva linnasüdame alal on siiski kaheldav, kas selle säilimist on võimalik tagada üksnes planeeringuliste vahenditega. Seetõttu on otstarbekas rakendada riiklikku kaitset.

5. Ettepanek mälestise liigi osas

Hoone omab väärtust nii märgina ajaloolisest ühiskondlikust situatsioonist kui ka arhitektuuriteosena. Tegemist on ennekõike oma ajastu väärtarhitektuuriga, domineerivad arhitektuurimälestise tunnused. Seega tehakse ettepanek hoone kultuurimälestiseks tunnistamise korral võtta see kaitse alla arhitektuurimälestise alaliigiga.

6. Ekspertiisi otsus. Mälestise tunnused.

Ekspert hinnangu tulemusena on selgitatud, et hoone omab olulist kultuuriväärtust ja vastab mälestise tunnustele. Seega tehakse käesoleva eksperthinnanguga ettepanek tunnistada hoone kultuurimälestiseks kui algsed mahud, fassaadikujunduse, viimistlusmaterjalid ja osaliselt ka siselahenduse säilitanud hoonetüpoloogiliselt oluline ehitis (ENSV-aegse kaubandusarhitektuuri unikaalne näide). Hoone on ühtlasi silmapaistvate arhitektide loominguga hästi säilinud esindaja, esindab unikaalset kaubamaja tüüpi ning esindab hästi oma aja ühiskondlike olude ja tarbimiskultuuri iseärasusi.

Triin Ojari

5. aprillil 2010. a.

7. Pildid olemasolevast olukorrast.

Fotod T. Ojari, jaanuar 2006.

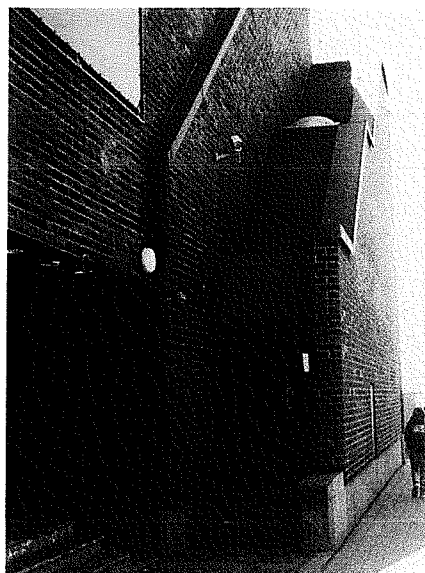
*7.1. Vaade Tartu mnt-lt hoone nurgale. Esiplaanil hilisemad lisandused
hoonele nagu püstine reklaam, ümar vitriinkast.*

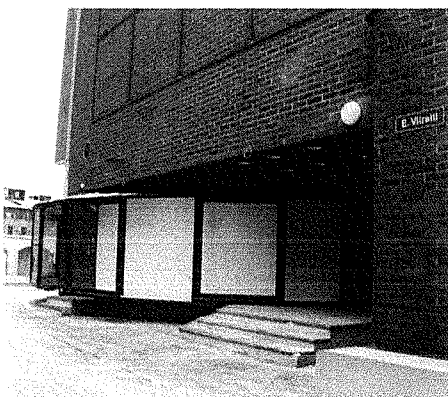
7.2. Vaade Viiralti tn-lt hoone tagafassaadile.

7.3. Tartu mnt. poolne sissepääs

7.4. Viiralti tn. poolne trepikoda

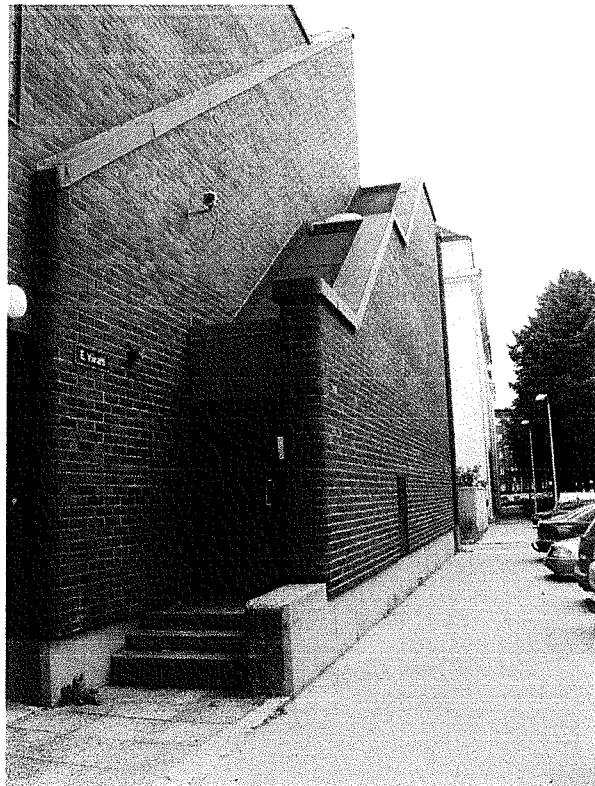
7.5. Viiralti tn. poolne sissepääs.

7.6. Tagafassaadi sissepääs.

LISAFOTOD 2010. aastast. Hoone on säilitanud oma algse üldmahu, materjalikasutuse, algsed vormid ja detailid. Võrreldes esialgse eksperthinnangu koostamise ajaga 2006. aastal põhimõttelisi muudatusi hoone üldseisundis ei ole.

EKSPERDIHINNANG

Käesolev eksperdi hinnang on Muinsuskaitseameti ja Kultuuriministeeriumi egiidi all läbi viidava programmi *Eesti 20. sajandi (1870-1991) väärtusliku arhitektuuri kaardistamine ja analüüs* raames koostatud selleks, et kindlaks teha Harjumaal Tallinna linnas Tartu mnt 17 asuva endise valuutakaupluse "Turist" hoone vastavus kultuurimälestise tunnustele.

Valuutakaupluse "Turist" hoone on ehitatud 1981-82, projekt koostati projekteerimisinstituudis "Eesti projekt" 1980-81. Projekti autorid on Peep Jänes ja Henno Sepmann, kes olid omal ajal nimekad projekteerijad. Ehitas erandlikult mitte kohalik ehitusorganisatsioon, vaid Soome firma Keskus-SATO, sest sooviti tavapärasest paremat ehituskvaliteeti ja teistuguseid ehitusmaterjale, soome ehitajaid kasutati samadel põhjustel ka näiteks Viru hotelli ehitamisel. Hoone ehitati nn. valuutapoeks, mis oli omalaadne kurioosum nõukogude ühiskonnas. Siit said välisvaluuta eest sisseoste sooritada ennekõike Nõukogude liitu külastavad välisturistid. Kui Nõukogude perioodi alguses, Stalini ajal, käis turiste nn. kapitalismimaadest Tallinnas väga vähe, siis alates 1950 aastate lõpust ja 1960. aastatest, kui ideoloogiline surve nõrgenes, hakkas neid aina rohkem tulema. Ühelt poolt säilitas Nõukogude võim, vähemalt ametlikul tasandil, skeptilise ja isegi vaenuliku suhtumise välismaalastesse, samas püüti piiri tagant saabujatele jätta võimalikult head muljet siinsest ühiskonnast ja igapäevaelust. Kuna tegemist üksnes privilegieeritud inimgrupile mõeldud kauplusega, puudusid toonasele kaubandusarhitektuurile muidu omased suured vaateaknad ja hoone oli rangelt suletud ilmega. Nimelt tuli kohaliku tarbijaskonna eest varjata, et selline kauplus üldse eksisteerib ja et selles erivarustamisega poes oli märksa rikkalikum kaubavalik kui muudes poodides. Üldiselt oli toonases majandussituatsioonis igapäevaseks sõnaks "defitsiit" ja tavainimeste jaoks valitses isegi esmaptabekaupadest sageli puudus. Nõukogude ideoloogia kohaselt pidi aga riik igati hoolitsema töörahva heaolu eest ja seda, et välismaalastele pakutakse midagi paremat, ei sobinud avalikult näidata. Kauplus paigutati vanade puitmajade lammutamisel tekkinud tühjale krundile, toonaste suurimate ja esindulikumate hotellide "Viru" ja "Turist" lähedusse. Algselt sooviti see valmis saada 1980. aasta Moskva olümpiamängude Tallinnas toimunud purjeregati ajaks, kui hotellides peatus palju väljamaalasi, aga seda ei jõutud. Valuutapood avati 1982 ja tegutses Nõukogude aja lõpuni, pärast Eesti iseseisvuse taastamist on hoone töötanud mitmes funktsioonis, s.h. spordipoena, nüüd aga on juba mitmeid aastaid ööklubi.

Punastest klinkertellistest, tänaseni välisarhitektuuri osas hästi säilinud kauplusehoone on toonases Eesti arhitektuuripildis lisaks harukordsele funktsioonile ka oma arhitektuurse vormi poolest unikaalne. Jõuline, praktiliselt akendeta, tänavanurgal kaarduv hoonemaht on visuaalselt efektne ja torkab linnapildis silma, mõjudes skulpturaalselt. Hoone olulisust tõstab fakt, et paljud teised Tallinna kesklinnas eriprojekti järgi ehitatud majad on praeguseks lammutatud, tundmatuseni ümber ehitatud või kavas lähiajal ümber ehitada. Hoone on oluline kui iseseisev arhitektuuriteos ja samas kui Nõukogude ühiskonnas valitsenud sisemiste vastuolude (ametlikult egalitaarsusele üles ehitatud ühiskonna argireaalsuses tegelikult eksisteerinud erisused, ambivalentne suhtumine nn kapitalismimaadest pärinevatesse välismaalastesse jne) ruumiline väljendus. On oluline,

et Nõukogude aega tulevikus ei mõistetak ainult lihtsustatult üheplaanilisena, vaid tajutaks ka totalitaarse režiimi toimetehhanismide sisulist keerukust ja mitmepalgelisust ning toonases ühiskonnas valitsenud ideoloogia silmakirjalikku loomust. Seetõttu on oluline säilitada ehitisi, milles kujukalt väljenduavd selle ajalooetapi argielu, majanduslike ja sotsiaalsete suhete veidrused ja eripärad.

Hoone algne arhitektuurne vorm on täielikult säilinud ja selle seisukord on rahuldav, väiksemad kahjustused fassaadidel on kergesti kõrvaldatavad. Fassaadidele paigutatud reklaamid, spordipoe ajast jäänud vitriinaknad jm teolised elemendid on ajutise iseloomuga ja vajadusel kergesti eemaldatavad, pealegi ei moonuta need oluliselt ehitise üldist arhitektuurset ideed. Interjööris vaid üksikuid algseid detaile (mõned metalltorust rõdupiirded jm), üldiselt võib interjööre üsna vabalt ümber kujundada ja hoone kaitse alla võtmise korral on võimalik selles osas kaitsekohustuse teatisega ja muinsuskaitse eritingimustega teha olulisi leevendusi.

Tulenevalt eelöeldust tuleb hoonet pidada mälestise tunnustele vastavaks. Käesoleva eksperdihinnanguga tehakse ettepanek tunnistada hoone kultuurimälestiseks arhitektuurimälestise alaliigiga. Täiendavalt on tellitud ja käesolevale hinnangule koos illustreerivate materjalidega lisatud eksperthinnang arhitektuuriajaloolaselt, 20. sajandi arhitektuuri spetsialistilt Triin Ojarilt.

Punastest tellisest, jõulise vähe liigendatud üldvormiga, algse arhitektuurse mahu, välisviimistluse, materjalikasutuse ja eksterjööridetailid valdavalt säilitanud hoone näol on tegemist silmapaistavate arhitektide loomingu näitega ja hoonetüpoloogiliselt ainukordse ehitisega, milles kajastuvad nõukogude ideoloogiast tulenevad totalitaarsele ühiskonnale omased majandusstruktuuri ja inimeste tarbimiskäitumise eripärad.

Oliver Orro

Arhitektuuriajaloolane

Tallinna Kultuuriväärtuste Amet

Muinsuskaitse osakonna peaspetsialist

30.06.2010

TALLINN 2010